

EVA KALIVODOVÁ
PETR ELIÁŠ
(EDITORŮ)

**JAN ZÁBRANA:
BÁSNÍK,
PŘEKLADATEL,
ČTENÁŘ**

KAROLINUM

Jan Zábrana: básník, překladatel, čtenář

**Eva Kalivodová
Petr Eliáš
(editoři)
a kolektiv autorů**

Recenzenti: Mgr. et Mgr. Renata Kamenická, Ph.D.
Mgr. Petr Onufer, Ph.D.

Autorský kolektiv

Šárka Belisová, Zdeněk Beran, Annalisa Cosentino, Petr Eliáš, Nika Exnerová,
Matouš Hájek, Libuše Heczková, Urs Heftrich, Anežka Charvátová, Eva Kalivodová,
Lukáš Klimeš, Kamila Klímová, Tereza Kortusová, Vanda Obdržálková, Stanislav Rubáš,
Adéla Rufferová, Sergej Skorvid, Anna Stejskalová, Zuzana Šťastná, Jan Šulc,
Adéla Vašková, Ondřej Zezulák, Františka Zezuláková Schormová

Překladatelské dílny

Elena Buixaderas, Christof Heinz, Anežka Charvátová, Benoit Meunier, Maria Molchan,
Stanislav Rubáš, Jovanka Šotolová, Šárka Tobrmanová, Monika Žárská

Vzpomínky

Jaroslava Dienstbierová, Jarmila Emmerová, Jiří Josek, Eva Kondrysová,
Eva Masnerová, Marie Zábranová, Jan Zelenka

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2018

© Eva Kalivodová, Petr Eliáš (editoři) a kolektiv autorů, 2018

Photography © Eva Zábranová, 2018

ISBN 978-80-246-3836-2

ISBN 978-80-246-3960-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvodem

Eva Kalivodová 7

ROZPROSTŘENOST TVORBY 11

Zaknihovaný život Jana Zábrany

Jan Šulc 12

Zvláštní místa v Zábranově poetice

Annalisa Cosentino 20

Kdopak to mluví? Smysl různých gramatických osob v denících *Disiecta membra*

Anna Stejskalová 31

Postava jako zrcadlo každodennosti

Kamila Klímová 39

Iluze reality v povídce „V noci u pece“

Ondřej Zezulák 49

„Techné je alétheia“: Malá úvaha nad překlady Jana Zábrany a Elišky Krásnohorské

Libuše Heczková 55

Zábranovy překlady francouzské poezie

Šárka Belisová a Tereza Kortusová 62

Zábranovy překlady N. Parry: výchozí text jako zrcadlo překladatelovy duše?

Anežka Charvátová 74

RUSISTA 87

Zábranovy deníky jako cesta k ruské literatuře

Zuzana Šťastná 88

K otázce autorství českého překladu Pasternakova *Doktora Živaga*

Lukáš Klimeš 102

Jan Zábrana a Osip Mandelštam

Urs Heftrich 120

Zábranův Jesenin

Stanislav Rubáš 130

„Nám byl jen kámen dán...“: K Zábranovým překladům z ruské literatury

Sergej Skorvid 149

ANGLISTA A AMERIKANISTA	167
Básnická podstata Zábranových překladů z angloamerické literatury	
Zdeněk Beran	168
Překlady v antologii <i>Moderní anglická poezie</i>	
Vanda Obdržálková	181
<i>Srdce temnoty</i>	
Matouš Hájek	195
Sandburg: nedokončený <i>Mrakodrap</i>	
Petr Eliáš	209
Objevování Ezry Pounda	
Eva Kalivodová	225
<hr/>	
PULP	245
Pravidla hry: Zábranovy poznámky k detektivní próze	
Františka Zezuláková Schormová	246
Překlady detektivek	
Adéla Rufferová	253
Horor a Ambrose Bierce	
Nika Exnerová	257
Překlad knihy <i>They Shoot Horses, Don't They?</i>	
Adéla Vašková	262
<hr/>	
PŘÍLOHA: PŘEKLADATELSKÉ DÍLNY	269
Proč dílny?	
Petr Eliáš	270
Překládané texty	271
Dílna francouzštinářů	
Jovanka Šotolová a Benoit Meunier	280
Dílna španělštinářů	
Anežka Charvátová a Elena Buixaderas	284
Dílna němčinářů	
Monika Žárská a Christof Heinz	290
Dílna ruštinářů	
Maria Molchan a Stanislav Rubáš	297
Dílna angličtinářů	
Šárka Tobrmanová	300
<hr/>	
Literatura a prameny (výběr)	307
O autorech	313
Abstract	324

ÚVODEM

EVA KALIVODOVÁ

Předkládaná kniha o Janu Zábranovi má více rozměrů. V jednom z nich je souborem autorských textů, kratších i delších kapitol, které jsou výsledkem badatelského soustředění na Zábranovu tvorbu. Podnětem pro jejich vznik byla konference „Jan Zábrana: básník, překladatel, čtenář“, kterou uspořádal Ústav translátologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za podpory Ministerstva kultury ČR ve dnech 6.–7. listopadu 2015. Konference měla sympaticky heterogenní formát – zúčastnili se jí jak odborníci zabývající se dějinami českého překladu, studenti, kteří představili výsledky své práce na „zábranovských“ tématech, tak čeští i zahraniční bohemisté, slavisté a komparatisté. Za velkého zájmu překladatelského a literárně zaujatého publika se podařilo uspořádat první odborné setkání, které v příspěvcích a diskusích obsáhlo autorskou, kritickou a překladatelskou tvorbu Jana Zábrany. Jedinečnými konferenčními vstupy byla úvodní vystoupení editorů Zábranova díla, Jana Šulce a Marie Zábranové, a panelová diskuse redaktorů a redaktorek, kteří s Janem Zábranou spolupracovali.

Přítomná kniha, jejíž kapitoly jsou oproti referátům rozpracovanými a prohloubenými studii s poznámkovým aparátem, je další etapou kolektivní snahy o zdokumentování i zhodnocení Zábranovy tvorby. Knihu případně otevírá souborný výklad Jana Šulce, který provazuje různé podoby Zábranovy práce a dobře vysvětluje název prvního oddílu – Rozprostřenost tvorby. Teoretická a kulturně historická úvaha Annalisy Cosentino o možných důvodech neukončitelnosti i překladové rozbíhavosti Zábranových literárních projektů je následována několika kapitolami věnovanými jeho autorské tvorbě.

Rozsáhlejší část knihy se ovšem zabývá Zábranovou prací překladovou. Literárně filozofické zamyšlení Libuše Heczkové o esenciálně tvůrčí povaze překládání je následováno odhalenými Zábranových málo známých překladatelských výletů do francouzsky a španělsky psané literatury. Dvě skupiny příspěvků nazvané Rusista a Anglista a amerikanista mapují dva hlavní kulturní směry Zábranova překladatelského hledání a prostředkování. Jsou uvozeny adresně vyžádanými eseji Zuzany Šťastné a Zdeňka Berana, o nichž by se dokonce dalo říci, že jako odborně i subjektivně recepční texty, schopné obeznale obsáhnout velký objem Zábranovy překladatelské práce, představují nový žánr na poli uvažování o mezikulturním životě literatury.

Poslední oddíl knihy, s nadsázkou nazvaný Pulp, sdružuje kapitoly, které se výkladově i formou srovnávacích translatických analýz – které jsou vůdčí metodou zkoumání průběžně, přičemž sledují kurzivou vyznačené úseky originálů a překladů – věnují dílům nalézaným Zábranou neopominutelně v oblasti angloamerické populární literatury: detektivní, hororové či svým způsobem senzační. Fakt, že ve všech případech jde o studentská pojednání, může dokládat nejen trvající živost Zábranovy překladatelské tvorby, ale i převrstvující se pojmání literatury z hlediska čtenářsky recepčního.

Autoři a autorky využívají jako důležitý pramen výbor ze Zábranových deníků z let 1948–1976, *Celý život* (1. vyd. 1992), který jim vedle autorovy literární publicistiky a doslovů slouží jako zdroj informací o jeho vztazích a postojích k jednotlivým autorům a dílům v konkrétním čase (ten je v odkazech k deníkům důsledně zaznamenáván), o způsobu jeho práce a jeho prožitcích tvorby a doby. Pro zkoumání Zábranova díla je *Celý život* určitým jeho zrcadlem, vodítkem, úhlem pohledu, který vykladač tohoto díla nemůže opomíjet, byť třeba i jeho výkladu odporuje. Dalšími základními pramenými oporami bádání se staly Zábranovy *Básně* (1993; souborné vydání tří autorových sbírek, vydaných v 60. letech), které v edičním komentáři Jiřího Trávníčka obsahují podrobnou historii geneze sbírek i jednotlivých básní; výbor básní z pozůstalosti editorů Jiřího Trávníčka a Marie Zábranové *Jistota nejhorského* (1991); *Sedm povídek* (1993); a rozšířené *Povídky* (2012, edičně připravené Janem Šulcem a Marií Zábranovou), tedy posmrtně zpracované konvoluty Zábranova díla. Klíčovým zdrojem se ukázal rovněž výbor ze Zábranovy literární esejistiky, *Potkat básníka* (1989), v němž je publikována zatím nejúplnější bibliografie celého jeho díla (z pera Jany Valentové) a také cenný předmětový rejstřík. O stavu zpracování Zábranovy původní tvorby v pozůstalosti se lze dočíst ještě více v textu Jana Šulce v přítomné publikaci. Tento editor také připravuje nové, souborné vydání Zábranovy esejistiky, jehož cílem je znovu zpřítomnit šíři jeho činnosti na tomto poli, a to nad záběr výboru *Potkat básníka*. Je třeba také dodat, že po svazku korespondence *Jak je ve větě člověk. Dopisy Josefa Škvoreckého a Jana Zábrany* (2010) se již realizuje úmysl Jiřího Opelíka vydat korespondenci Jana Zábrany a Antonína Přídala.

Hlavními pramenými zdroji pro zkoumání povahy Zábranova překládání byly pochopitelně jeho překlady a jejich kontexty, utvářené edičními koncepcemi knih, doslovy a předmluvami, literárními časopisy, především *Světovou literaturou*, a podstatně též okolnostmi výsledovatelnými v Zábranově pozůstalosti. Z důvodu specifčnosti dějinně a kriticky překladatelského zkoumání jsou nejdůležitější z těchto pramenů – stejně jako sbírky vydané za autorova života a především kritická posmrtná vydání jeho původní tvorby – vřazeny do souhrnného, ovšem výběrového seznamu studijní literatury na konci přítomné knihy. Podrobná úplná bibliografie literatury a pramenů je uváděna průběžně v poznámkách pod čarou.

Maturitní fotka Jana Zábrany z roku 1950

Jan Zábrana, 70. léta

Předkládaná monografie má rovněž dokumentární rozměr, umožněný laskavostí a vstřícností Marie Zábranové, která pozůstalost Jana Zábrany spravuje. Dokumenty, které jsou zde většinou poprvé publikovány, ilustrují především témata zahrnutých kapitol (například strojopisy s poznámkami přibližující genezi Zábranových textů včetně jedné dosud nepublikované povídky), ukázky korespondence s autory důležitými pro Zábranův život a pro jeho tvorbu (Stanislav Mareš, Josef Jedlička, Ivan Diviš, Jaroslav Seifert) i nakladatelské procesy v době totality. Tento druh dokumentace v monografii si ovšem nedělá nároky na jakoukoli úplnost. Jiným druhem svědectví o Zábranově práci je další z vrstev knihy, soustředěná na vzpomínky Zábranových blízkých – Marie Zábranové a redaktorek a redaktorů, kteří s ním spolupracovali. Tyto vzpomínky prolínají mezi odbornými kapitolami a snad autenticky podtrhují důležitost literární a překladatelské práce nejen pro ideologicky svázanou druhou polovinu století dvacátého, ale i pro kulturně svobodnou současnost. Tuto důležitost, jak pro tvůrce, tak pro společnost, v níž a pro níž tvoří, chce tato monografie zpřítomnit především.

Přílohou knihy jsou cizojazyčné překlady Zábranových básní a krátkých prozaických textů. Jako současný překladatelský hold Janu Zábranovi i výzvu k budoucím překladům jeho děl do jiných jazyků je vypracovali čeští a zahraniční pedagogové a překladatelé spolu se studenty translatologie a dalšími účastníky v konferenčních překladatelských dílnách. Úvody z pera vedoucích dílen přibližují motivaci i postup práce na překladech i řešení některých problémů, čímž umožňují nahlédnout ještě jinak do překladatelského procesu, klíčového pro život literatury v jakékoli kultuře.

ROZPROSTŘENOST TVORBY

ZAKNIHOVANÝ ŽIVOT JANA ZÁBRANY

JAN ŠULC

Přítomná kniha zve čtenáře k tomu, aby přemýšleli o překladatelském díle Jana Zábrany, o jeho básnických a prozaických převodech z angličtiny a ruštiny, ale i z francouzštiny a španělštiny. Chce je vést k tomu, aby měli možnost promýšlet povahu díla jednoho z nejvýznamnějších českých překladatelů druhé poloviny dvacátého století. Na jejím začátku mi však dovoluňte přiblížit osobnost Jana Zábrany jako básníka, prozaika a esejisty, a to z pohledu editora jeho díla.

Přestože jsem první fascinaci Zábranovým dílem zažil – ještě jako dítě – nad jeho edicemi detektivních povídek sira Arthura Conana Doylea, o něco málo později jsem zažil fascinaci druhou, větší. Způsobila ji Zábranova básnická sbírka *Stránky z deníku*, vydaná v roce 1968 v Klubu přátel poezie nakladatelství Československý spisovatel. Koupil ji tehdy v antikvariátu můj spolužák z gymnázia a daroval mi ji – a od té doby až dodnes jsem zůstal s Janem Zábranou blízce spjat, přestože jsem ho osobně nepoznal. Antonín Brousek mi na začátku devadesátých let vyprávěl, že sbírka *Stránky z deníku* ovlivnila nejen jeho, ale i básníky další – jen namátkou jmenuji Miroslava Floriana, Petra Skarlanta, Alberta Kaufmanna –, a že je to jedna ze zásadních sbírek poválečné české poezie: spojuje totiž tradici českého básnického mélosu s obsahem civilistním, často nelíbivým, drsným a tomuto mélosu protikladným, a dokazuje, že pevná básnická rýmovaná forma – zde sonet, dovedený řemeslně k dokonalosti a přitom v básni rafinovaně rušený – není v české poezii věcí minulosti, ale že je možno ji naplnit novým, současným básnickým výrazem.

Jak jsem se postupně zabýval Zábranovým dílem, otevíral se přede mnou obraz člověka, pro něhož literatura – ať již jako četba, vlastní psaní nebo překládání – znamenala tolik, že si to stěží dokážeme představit. Již jako dítě psal dobrodružné příběhy z Divokého západu (*Jezdci z ranče Karo Kříž*), vedl si po vzoru Jiřího Wolкера skautský deník,¹ ve čtrnácti letech publikoval první báseň v humpoleckém časopisu *Zálesí* a jen o dva roky později v tomtéž časopisu vyšly jeho první básnické překlady. A vydal zde i své první kritické a úvahové

1 Zábrana, Jan. *Náruč plná vřesu*. Ed. Radek B. Novák. Praha: Tiskové a Distribuční Centrum Junáka 1998.

články. Již v šestnácti letech – v roce 1947 – tak před sebou vidíme mladého prozaika, básníka, esejistu i překladatele. Jeho tvorba, včetně v následujícím roce intenzivně psaných deníků, je v tu chvíli ještě juvenilní, brzy se však začne měnit v tvorbu na autorův věk natolik vyzrálou, až se z toho dodnes tají dech.

Hovoříme-li již ve čtyřicátých letech o Janu Zábranovi jako o prozaikovi, básníkovi, esejistovi a překladateli, vidíme, že v letech následných, tedy až do roku 1954, rozvíjel svůj talent především jako spisovatel. Jan Zábrana byl rodem básník-lyrik a mélik, jak o tom svědčí rozsáhlý soubor jeho mladistvých veršů, shrnutých do svazku *Nápěvy*.² Cítil-li vnitřní spřízněnost s básnickou tradicí, představovali ji pro něj zejména Sergej Jesenin a Boris Pasternak z poezie ruské a František Hrubín, Jiří Orten a Ladislav Fikar z poezie české. Tematicky můžeme u Zábrany v té době hovořit zejména o poezii milostné, která představuje více než osmdesát procent jeho tehdejších veršů. Již ve čtyřicátých letech byl ovšem Zábrana hluboce zasažen věcným civilismem Skupiny 42, zejména ranými sbírkami Kolářovými a Kainarovými, a hledal cestu, jak tento básnický, ale i myšlenkový a etický impuls propojit s vlastním básnickým talentem. Je pozoruhodné, jak v letech 1953–54 do jeho veršů krok za krokem proniká syrová věcnost, nelíbivá scenerie města a epičnost. Právě v této době se rodí též základ jeho čtyř budoucích básnických sbírek: *Jevišťe jednoho jara*, *Černá lyrika* (později přejmenovaná na *Utkvělé černé ikony*), *Anály* (později *Stránky z deníku*) a *Lynč* (v sedmdesátých letech přejmenovaný na *Samosoud*). Zatímco *Jevišťe jednoho jara* nově pracovalo se staršími básněmi z let 1953–54 a dodnes nevyšlo tiskem, sbírky následující psal Zábrana dalších více než deset let a doplňoval je o nové básně, aby je v druhé polovině šedesátých let všechny tři vydal. Pozoruhodné je, že tyto sbírky nepsal postupně, ale najednou, paralelně – každá z nich mu dovozovala rozvíjet jinou fazetu jeho talentu: *Černá lyrika* přinášela kratší nerýmované básně výrazně spojené s duchem poetiky Skupiny 42, ovšem s osobnější a existenciálnější notou, *Anály* pracovaly s formou sonetu, kterou konfrontovaly s nelyrickým obsahem výrazně osobního, deníkového charakteru, *Lynč* shrnoval především rozsáhlejší básně-svědectví, často s epickými názvuky.

Rok 1954 byl v Zábranově životě rokem převratným: právě v něm se seznamuje s Josefem Škvoreckým, přítelem, s nímž později napíše tři detektivní knihy a knížku pro děti. Jejich vzájemná korespondence vydá na obsáhlý knižní svazek. Ovšem nejen to – zejména v roce 1954 Zábrana píše své strhující povídky převážně z dělnického prostředí (vyšly v devadesátých letech ve svazku *Seďm povídek*, posléze pak v rozšířené podobě v knize *Povídky*).³ Není nadsázka, řekneme-li, že způsob, jímž Zábrana v těchto povídkách pracuje

2 Zábrana, Jan. *Nápěvy*. Ed. Jan Šulc. Praha: Torst 2007.

3 Zábrana, Jan. *Povídky*. Eds. Jan Šulc – Marie Zábranová. Praha: Torst 2012.

s hovorovou češtinou a slangem, je převratný, že takto se do té doby v Čechách prostě nepsalo. Mimořádný talent pro zachycení hovorové řeči pak rozvine ve svých prozaických překladech, zejména současných ruských autorů, Vasilije Aksjonova především. V listopadu 1954 dochází k zásadnímu okamžiku Zábranova života: stává se překladatelem na volné noze a začíná vznikat jeho neuvěřitelně rozsáhlé třicetileté dílo. S tím se začíná rozvíjet i čtvrtá oblast Zábranova tvorby: s možností vydávat překlady Zábrana získává i možnost publikovat další své kritické články, úvahy, předmluvy, doslovy a rozhovory – a postupně tak vzniká jeho cenné dílo esejistické, z něhož knižně vydaný výběr *Potkat básníka*⁴ představuje jen část.

Práce překladatelská Zábrana natolik zaměstnala a vnitřně pohltila, že v šedesátých letech kromě práce na třech již zmíněných sbírkách⁵ nezačíná psát sbírku novou a jako nedodělané torzo opouští i své povídky. Vše se u něj nyní pracovně soustředí do překladů a esejistických komentářů k nim. Zábrana-básník však v té době neumlká zcela. Nepíše-li básnickou sbírku, píše místo ní jednu velkou básnickou skladbu, zpěv – či spíše žalozpěv –, monumentální text s názvem *Havran*. Principem *Havrana* je řazení veršů obsahujících infinitivní vazbu a zachycujících ty nejvšednější každodenní lidské činnosti a úkony. V řazení a vrstvení životních samozřejmostí vyvstává jakási jejich obludná monumentálnost. Jako by se básník ptal: „Tak toto je opravdu celý lidský život?“ Rukopis *Havrana* v dílčí verzi Zábrana odevzdal v roce 1969 k vydání do severočeského nakladatelství Dialog, kniha ovšem nevyšla, podobně jako Funkeho *Louny* s verši Emila Juliše, *Doba verbální* Vladimíra Vokolka a jeho adaptace románu Josefa Svátka o katu Mydlářovi či *Vzorec řeči a řeč vzorce* Karla Miloty. Ve vymýšlení dalších a dalších veršů do nedokončeného – a snad i nedokončitelného – *Havrana* pokračoval Zábrana až do smrti. Najdeme mezi nimi i verš „vést zaknihovaný život“. Jako by jím autor charakterizoval svůj život vlastní – samozřejmě od roku 1954 (předtím byla jeho životní cesta více než rozbitá, rozháraná a v dělnických zaměstnáních zcela jiná než zaknihovaná) –, ale ovšem i život lidí kolem nakladatelství, vydávání knížek a literatury vůbec. Je v tom verši faktické konstatování i hořký povzdech zároveň.⁶

4 Zábrana, Jan. *Potkat básníka*. Eds. Vladimír Novotný – Antonín Přidal – Marie Zábránová. Praha: Odeon 1989.

5 Viz jejich souborné vydání v knize Zábrana, Jan. *Básně*. Ed. Jiří Trávníček. Praha: Torst – Mladá fronta 1993.

6 Ukázky z *Havrana* byly publikovány v knize Zábrana, Jan. *Jistota nejhorsího*. Ed. Jiří Trávníček. Praha: Československý spisovatel, 1991; svůj počátek má ovšem *Havran* již v básni č. 90 *Utkvělých černých ikon* (Praha: Mladá fronta 1965; viz též Zábrana, J. *Básně*. Op. cit., s. 109–111). Jednotlivé verše *Havrana* lze nalézt roztroušeny ve svazcích Zábrana, Jan. *Celý život* 1, 2. Eds. Jan Šulc – Dušan Karpatský. Praha: Torst 1992. V úplnosti všechny dochované přípravné texty k *Havranovi* dosud zveřejněny nebyly.

Události jara, léta a podzimu roku 1968 znamenaly pro Zábranu osobní tragédii. Naděje Pražského jara nesdílel, sovětskou intervenci očekával. Reagoval na ni krátkou hořkou básní,⁷ v níž dění jara a léta 1968 nazval „sladkým půlrokem úniku“. Od podzimu toho roku se stále více nořil do sebe, s bolestí sledoval odchody svých nejbližších přátel do exilu po celém světě, od Austrálie a Spojených států po Německo a Švýcarsko, a čím dál víc se uzavíral do svého nitra. Výrazem tohoto uzavírání se stala systematická práce na psaní sešitů s názvem *Disiecta membra*, o níž nevěděli ani jeho nejbližší. V desítkách modrých školních sešitů zaznamenával od roku 1970 až do odchodu do nemocnice v roce 1984 své vzpomínky, názory, reflexe, záznamy slyšeného, verše, výpisky z četby a další textové fragmenty. Sešity měly charakter pracovní, textově nedefinitivní a je jisté, že Zábrana počítal s jejich pozdější redakcí. Již na počátku jejich psaní, v roce 1971, ale napsal jiný svůj klíčový text: ve spisovatelském domě v Horním Smokovci ze sebe o dovolené doslova vychrlil básnickou sbírku *Zed' vzpomínek*, jeden z nejdrásavějších textů v české poezii vůbec. Ve *Zdi vzpomínek* psal Zábrana jakoby úplně bez vnitřní cenzury, automaticky, chrlil ze sebe všechnu bolest a všechny vzpomínky, které mu v tu chvíli vytanuly v mysli. S neuvěřitelnou erudicí překladatele americké beatnické poezie zde ve volných, převážně nerýmovaných verších vytvořil něco, co přesahovalo jeho samého. O něčem podobném hovořil Bohumil Hrabal – že někdy vychrlí ze sebe text tak odvážný, tak děsivý, že se ho pak sám začne bát. Jsem přesvědčen, že u Zábrany tomu bylo se *Zdí vzpomínek* stejně. Tím si vysvětluji, že ji uzavřel do žlutých kartonových desek a po třináct let, které mu v životě zbývaly, se k ní již autorsky nevrátil, ponechal ji nedokončenou, s množstvím textových variant. Veřejnost jsme s ní seznámili poprvé v druhé polovině osmdesátých let s Tomášem Kafkou na naší společné přednášce v Kruhu přátel českého jazyka na pražské Filozofické fakultě UK. Když v devadesátých letech ediční péčí Jiřího Trávníčka vyšla knižně,⁸ Ivan Diviš mi řekl: „To je kniha tak děsivá, že si ji doma musím dát pod postel, abych se jí nebál, abych na ni vůbec neviděl.“

Po dobu zmíněných třinácti let psal Zábrana intenzivně svá *Disiecta membra* a vracel se též ke své starší poezii psané před *Zdí vzpomínek*: na *Stránky z deníku* navázal nerozsáhlými *Stránkami z deníku II* a definitivní podobu dal i třem svým „monotónním básním“ z počátku padesátých let.⁹ Vedle toho roze-psal několik básní nových a vytvořil i rozvrh zcela nové básnické sbírky s názvy zamýšlených básní – tyto básnické fragmenty s desítkami variant však mají charakter pracovní a nejsou publikovatelné jinak než jako texty určené ke studiu.

7 Běsi. In Zábrana, J. *Básně*. Op. cit., s. 179.

8 Zábrana, Jan. *Zed' vzpomínek*. Ed. Jiří Trávníček. Brno: Atlantis 1992.

9 Viz Zábrana, J. *Jistota nejhorského*. Op. cit., s. 62–64.

Když Jan Zábrana v září 1984 zemřel, bylo mu pouhých padesát tři let. Uvědomíme-li si, že jen jeho překlady a edice zabírají téměř celou jednu středně rozsáhlou knihovnu, jeho pracovní nasazení a tvůrčí schopnosti jsou nám téměř nepochopitelné. Nejde přitom jen o množství, ale též o to, co a proč Jan Zábrana překládal, co se mu podařilo prosadit k vydání. Lze říci jednoznačně, že bez něj by se několik generací českých čtenářů nesetkalo s Isaakem Babellem, Ivanem Buninem a Pasternakovým *Doktorem Živagem* tak, jak k tomu došlo, že by znali jiného Sergeje Jesenina, Osipa Mandelštama, Kennetha Patchena či Sylvii Plathovou, že by byli ochuzeni o řadu vynikajících překladů detektivek a především – nesetkali by se s americkou beatnickou poezií, s verši Gregoryho Corsa, Lawrence Ferlinghettiho či Allena Ginsberga, kteří měli na českou poezii a kulturu tak obrovský vliv, jaký měli. Když v roce 1998 stála v pražské Lucerně na Ferlinghettiho autogram fronta dlouhá více než dvě stě metrů, pomyslel jsem si, že bez Jana Zábrany by tomu tak nebylo, a věděl to a dobře ví i Lawrence Ferlinghetti sám.

Devadesátá léta i roky následující umožnily vydat knižně nejen výše zmíněné Zábranovy básnické sbírky a povídky, ale i skautský deník a zejména výbor z deníků s názvem *Celý život*.¹⁰ Ten zahrnul v přísném výběru jak rané kritické články a deníky, tak sešit s fragmenty z roku 1966 a *Disiecta membra*. *Celý život* vyšel dosud v pěti vydáních a stal se jednou z nejčtenějších a nejdiskutovanějších českých beletristických knih devadesátých let.

Díváme-li se na vlastní literární dílo Jana Zábrany, nemůžeme si neklást otázku, jak bylo provázáno s jeho dílem překladatelským. Není pochyb o tom, že Zábrana se cítil překladatelskou řeholí svázán a trpěl nedostatkem času potřebného k vlastnímu psaní. Svědčí o tom i zmínky v jeho denících. Současně však cítíme, že tak důvěrný vztah k významným dílům světové literatury, jaký má překladatel, nemůže mít žádný čtenář, ani ten nejpozornější. Překládání Zábranu nesmírně vnitřně obohacovalo a dovolím si říci, že bez intimního vztahu k moderní americké poezii by nevznikla *Zed' vzpomínek* a bez dotyku s těmi nejlepšími prozaickými texty ruskými i americkými by si Zábrana nikdy nevytvořil tak jedinečný a ostrý vypravěčský styl, s jakým se setkáváme v denících *Disiecta membra*. Jan Vladislav mi potvrdil, že podobně tomu bylo i u něj a jeho básnických překladů a vlastních básní. Je paradoxem doby, že překladatelství, jež bylo těmto tvůrcům vnuceno společenskými okolnostmi, je současně obohatilo natolik, že se stalo jedinečnou živnou půdou jejich vlastního díla.

Jan Zábrana vedl, zejména od roku 1969 do roku 1984, zaknihovaný život. Jiří Kolář o něm nedlouho před svou smrtí řekl, že se doslova upracoval k smrti. Svědectví, jež o Zábranovi ve svých *Flashkách* vydala jeho dcera Eva,

stejně jako jeho vlastní *Disiecta membra*, říkají jinými slovy totéž. V jedné z nejpůsobivějších reflexí tvorby, jež znám, v odpovědi do ankety „Tvorba jako míra humanismu“ v časopisu *Sešity*, Jan Zábřana charakterizoval tvorbu jako něco – parafrázuji –, co vyrůstá z lidského nedostatku, ze životní slabosti a bolesti, z něčeho, čeho se člověku nedostává, a nikoli z nadbytku životní síly a talentu. Možná tím charakterizoval jen tvorbu autorů některých, možná je tento jeho názor příliš zobecňující. Vypovídá však o něm samém: psal a překládal především proto, že se mu čehosi podstatného v životě nedostávalo a vnitřní utrpení ho provázelo celá desetiletí – přestože se přátelům a kolegům jevil jako člověk mírný, vtipný, příjemný a laskavý –, a právě psaní a překládání mu dodávalo tu radost a uspokojení, jež nikde jinde kolem sebe a v sobě nenalézal. Stojíme-li nad jeho rozsahem i kvalitou omračujícím literárním dílem v údivu, měli bychom to mít na paměti.

Zaknihovaný život

EVA KONDRYSOVÁ **O SETKÁNÍ A BLÍZKÝCH OSUDECH**

Byli jsme tenkrát mladí a naše seznámení nutně vytvářelo přátelské sympatie, protože naše životní zkušenosti v té době byly hodně podobné. Živili jsme se tím, co jsme nikdy dělat nechtěli, nemohli jsme studovat, neměli jsme před sebou žádné momentálně radostné vyhlídky a jenom jsme mohli tiše doufat, že se to v průběhu několika let změní.

Svůj osud jsme si způsobili tím, že jsme měli nevhodné rodiče. V té době, o které mluvím, bylo žádoucí mít rodiče určitého druhu a naši bohužel se tomu vymykali. Maminka Jana Zábrana byla v té době ve vězení, kde se později ocitl i jeho otec; můj otec, který byl advokát souboru prezidenta Masaryka, musel se svými příbuznými nastoupit do transportu, z nichž se žádný z otcových příbuzných už nikdy nevrátil. Tato situace vedla k vzájemnému pochopení. Doufali jsme, že během několika let se snad domůžeme něčeho lepšího a nebude Jan Zábrana pracovat manuálně v továrně a já nebudu v tiskárně lepit; já jsem tam lepila takové zatištěné pytlíčky na koření a na pudíngy a tak, což nebyla práce nijak těžká, ale klíž, který se k tomu musel vařit, byl opravdu hodně nepříjemně cítit.

Jan Zábrana ve vzpomínkách redaktorů, konference 6.–7. 11. 2015

JAN ZELENKA **O TERMÍNECH**

Byly Vánoce 1978, termín sazby se nebezpečně blížil a kniha musela být odevzdána do sazby, aby se splnil plán, ale Honza nebyl úplně spokojen s některými svými překlady, a tak jsme podstrčili nedefinitivní verzi, aby byl pokoj, aby se vlk nažral, jak se říká, a náš vážený kolega Miloslav Žilina, legendární odeonský redaktor afrických a asijských literatur, znal nějakého sazeče v novinářských závodech Mír na Václavském náměstí, tak jsme se všichni tři mezi vánočními svátky vydali do tiskárny a tam jsme teda nebo Jan Zábrana vyměnil ty básničky za definitivní verzi. Vzpomínám si a nevymýšlím si, že z vděku za tuto službu sazeči věnoval lahev francouzského koňaku.

Jan Zábrana ve vzpomínkách redaktorů, konference 6.–7. 11. 2015

ZVLÁŠTNÍ MÍSTA V ZÁBRANOVĚ POETICE

ANNALISA COSENTINO

Otázka soužití různých složek – básnické, překladatelské, esejistické, deníkové – v díle Jana Zábrany může být nahlížena rovněž různým způsobem: kromě poněkud tradičního hlediska vzájemných vlivů a průsečíků lze pátrat po těch místech v Zábranově poetice, která se – byť zdánlivě nekoherentní – jeví jako velice produktivní. Mám ovšem na mysli překlad jako tvůrčí prostor; deník jako svrchovaně narativní, jemně poetický, zuřivě polemický, bystře esejistický útvar; báseň jako záznam skutečnosti; a konečně esej jako vyznání.

V lingvistice je dislokace běžný termín, kterým se označuje ne pouhé rozmístění něčeho, ale spíš zvláštní, neobvyklé a tedy významné rozmístění slov ve větě, změnu v jejich přirozeném rozložení. Společenská a politická „dislokace“ neboli *displacement* intelektuála, který své povolání musel provozovat skoro stále mimo oficiálně určené struktury a místa – ať jde o studia, která nemohla probíhat na univerzitě, nebo o básnickou dráhu, která se většinou musela uchýlovat do ústraní –, koresponduje podle mého názoru se specifickou poetikou. Od samých začátků se Zábranův zájem o literaturu a jeho literární talent musely konfrontovat s nemožností svobodného vyjádření. Stejný osud sdílela ve dvacátém století velká část českého intelektuálního světa, ale v Zábranově případě měl – z vnějších i vnitřních, bytostných důvodů – charakter stálé a beznadějně situace. Jeho poetika, jak se průběžně formovala, počítala s nutností odbíhat, najít jiný prostor, než je ten určený v běžném literárním provozu; nakonec se tedy tento rys Zábranovy poetiky neutvářel jen jako následek vnějších okolností, nýbrž nabýval svého vlastního, podstatného a bytostného charakteru. Ukažme si tedy některá místa v Zábranově poetice, která takový rys prozrazují.

PŘEKLAD: UZAVŘENÁ FORMA V OTEVŘENÉM DÍLE

Dislokace je v překladatelském způsobu uvažování přítomna zcela přirozeně. Básníci-překladatelé mívají výrazný sklon k poetice rozhraní, prahu, dvojakosti. Tento duševní stav dokonale popsal Otokar Fischer, jehož zájem o práh a opozici je patrný již z pouhých názvů několika jeho prací, jako např. soubory *Duše a slovo* a *Slovo a svět*, studie „Splyvání počítků“, „Dějiny dvojníka“, „Na rozhraní“, „Syntetický analytik“, „Kritikův paradox“, „Dvojí Německo“